

„Нацизм по-прибалтийски“ arba dr. Göbelso vaikaičiai Rusijoje

Audrius Radzevičius

Šiandieninė Rusija – ištis unikali valstybė. Dar niekur ir niekada manipuliavimas visuomenės nuomone nebuvo pasiekęs tokio lygio, kad viešieji ryšiai taptų vos ne pagrindine valstybinės administracijos forma. Tačiau teritorija toli gražu nelemia pilnavertės valstybės atsiradimo. Priešingai, ji neretai tampa stabdžiu neretai valstybės institucijų plėtrai. Jau kelis šimtmečius vos ne atsitiktinai tapusi didžiausia pasaulio valstybė [...]

Šiandieninė Rusija – ištis unikali valstybė. Dar niekur ir niekada manipuliavimas visuomenės nuomone nebuvo pasiekęs tokio lygio, kad viešieji ryšiai taptų vos ne pagrindine valstybinės administracijos forma. Tačiau teritorija toli gražu nelemia pilnavertės valstybės atsiradimo. Priešingai, ji neretai tampa stabdžiu neretai valstybės institucijų plėtrai. Jau kelis šimtmečius vos ne atsitiktinai tapusi didžiausia pasaulio valstybė Rusija taip ir nesugebėjo sukurti valstybės funkcionavimui reikalingos valstybės ir visuomenės simbiozės. Galima sakyti, kad Rusijai teko išgyventi kelis ekstrordinarius valstybės kūrimo projektus: nuo visuomenės (tuomet dar sudariusios maža valstybės gyventojų dalį) pavertimo valstybės tarnautojais patalpintais į rangų lentelės hierarchiją iki valstybinio teroro metodais paremtos industrializacijos. Nuolatiniu išlieka vienas veiksnys. Rusijoje visuomet dominuoja valstybės institucijos, o visuomenė traktuojama instrumentaliai. Manipuliavimas PR technologijomis – tai dar vieno valstybinio projekto dalis. Šiuo projektu siekiama sukurti valstybės idėją, suformuoti bendravalstybinę tapatybę ir įdiegti valstybei priimtinas elgsenos ir lojalumo modelius. „Sielų inžinerija“ Rusijoje davė ištis įspūdingų rezultatų.

Tačiau net viešieji ryšiai nėra visagaliai. Rusijai niekaip nesiseka rasti retorikos, kuri sugebėtų peržengti valstybės ribas. Vos ne vienintelis tarptautinis projektas – geguzės 9-sios jubiliejus nedavė reikiamų rezultatų. Rusijos bandymai revizuoti istoriją ir tarptautiniu mastu reabilituoti prieškarinius Sovietų sąjungos veiksmus susidūrė su tarptautinės viešosios nuomonės nesupratimu. Berods nuo tada jau nebeteko matyti rimtesnių bandymų kaip nors pakeisti šią padėtį. Galutinį tašką padėjo visiškas fiasko bandyme kištis į Ukrainos reikalus. Tarptautinė problematika ėmė orientuotis į vidaus vartotoją ir manipuluojama jam priimtiniais istoriniais simboliais per daug nekreipiant dėmesio į išorės reakciją.

Kadangi pasakyti ką nors naujo kol kas nepavyksta, tai ir viešosiu ryšių technologijų lyderiai palieka šią tematiką paprastiems vykdytojams. Mano šiandien aptariamas filmas „Нацизм по-прибалтийски“ puikus to pavyzdys. Jame apstu technologinio broko. Nekalbu apie dėstomų teiginių atitikimą istoriniams faktams. Viešieji ryšiai istorinę medžiagą visada traktuoja tik kaip foną savo argumentams, tačiau pati argumentų vidinė struktūra šiuo atveju yra ištis silpna. Filmo kūrėjai nesusidorojo su tema ir jų kūrinys tegalės būti panaudotas tik vidinėje rinkoje. Tačiau būtent dėl to šis filmas tampa įdomiu tyrimų objektu. Geriausi žanro pavyzdžiai dažniausiai sugeba paslėpti kūrybinę dirbtuvę, o nemokšiška sulipdyti pasikartojimai lengviau prasitaria apie tikrąsias intencijas.

Aptarsiu tik pirmąją filmo dalį (mat autoriai laikydami Michailo Rommo „Обыкновенный фашизм“ kanonų diktuojamos stilistikos, grupuoja filmo medžiagą į teminius segmentus), kurioje iš esmės ir atsiskleidžia autorių išsikeltas tikslas bei uždaviniai.

„Ramus ir kasdieniškas 4-tojo dešimtmetis gyvenimas. Baltijos valstybėse į valdžią atėjo profašistiniai režimai. Netrukus į šias valstybes įžengs sovietinė kariuomenė. O ar buvo galimybė Baltijos kraštams išsaugoti savo nepriklausomybę?“ Šis klausimas filmo autoriams

tikriausiai pasirodė retorinis, nes ekrane nušvinta užrašas ir kitas klausimas: Глава I: А была ли оккупация? – ar buvo okupacija? Žiūrovas turėtų būti suintriguotas, nes jau nebežino apie ką bus kalbama toliau.

Pirmasis į nežinimą klausimą bando atsakyti Antonis Zunda, Latvijos prezidentės patarėjas istorijos klausimais:

– Manau, kad Latvija neturėjo jokių galimybių 1939-1940 metais išsaugoti savo nepriklausomybę, nes to meto pasaulio lyderiai nacistinė Vokietija ir Sovietų sąjunga ciniškai nusprendė spręsti Rytų Europos likimą. – Reiktų atkreipti dėmesį į tai, kad istorikas bando atsakinėti į jau trečią, ekrane visai neeksponuojamą klausimą – jo atsakymo objektas – Latvija: Rytų Europa jame nuskamba tik paaiškinamajame kontekste.

Vos ne unisonu skamba Konstantino Kosačiovo, Rusijos Dūmos Užsienio reikalų komiteto pirmininko pasisakymas – Baltijos tautos neturėjo jokių šansų išlaikyti nepriklausomybę. Buvo tik vienintelis neišspręstas dalykas – į kuriai iš didžiųjų valstybių jos atiteks. Galbūt esu perdėm priekabus, tačiau man rodos, kad šiame sakinyje terminas „Baltijos tautos“ panaudotas taip pat neatsitiktinai, kalbama apie tautas, savotiškai joms netgi simpatizuojant, tačiau tuo pačiu nesuteikiant jų valstybėms tarptautinės teisės objekto statuso. Baltijos tautų sukurtos valstybės tebuvo tik maži, nevykę, ir kaip jau girdėjome, demokratines tradicijas pamynusių profašistinių režimų valdomi dirbtiniai paravalstybiniai dariniai.

Jūris Debelis, Latvijos Seimos deputatas, įveda mus į istorinių alternatyvų kontekstą. Kas būtų buvę, jei Baltijos šalys nebūtų pasirašę sutarčių su Sovietų sąjunga. Latvijos, Lietuvos ir Estijos kariuomenės, sudėjus jas kartu, buvo didesnes ir stipresnes už Suomijos kariuomenę:

– Vis dėl to suomiai pasirinko kitą [kelį], jie norėjo ginti savo žemę. – Kampuota ir nerangi prelegento kalba rodo, kad jis prastai kalba rusiškai ir sunkiai perteikia savo mintis. Tačiau žodžiai apie tai, kad suomiai norėjo ginti savo nepriklausomybę (iš ko seka, kad Baltijos kraštų vyriausybės arba visuomenės to daryti nepanoro) – tai savotiškas perliukas, kurio geras viešųjų ryšių manipulatorius tikrai nepaliks ramybėje.

K. Kosakovas pilnai sutinka su šiais žodžiais: Suomijos laukė tas pats likimas kaip ir Baltijos kraštų – inkorporacija (kodėl gi nepasakius tiesiai – okupacija? Netrukus į šį mano klausimą bus atsakyta), tačiau suomiai pasirinko pasipriešinimą, o baltiečiai to nepadarė.

Jau skambant paskutiniams žodžiams kamera pagauna įsiklausančio Latvijos Seimo nario veidą, šis linkteli savo virtualiam pašnekovui ir atsako:

- Galim apie tai ilgai kalbėti, nes istorija yra tokia kokia ji yra, viskas baigta...

Baigta ir temos analizė ir kažkodėl nujaučiu, kad argumentai iš anksto žinomiems teiginiams jau paruošti. Žiūriu šį filmą pirmą kartą, iš karto rašydamas šias pastabas.

Komentatorius tęsia: „Tarpukario Europos politinėje kovoje naujoms valstybėms nuo pat pradžių buvo skirtas keičiamos kortos vaidmuo. Ribentropo-Molotovo pakto slaptieji protokolai tapo atsaku į Europos valstybių bandymus sukiršinti Vokietiją ir Sovietų sąjungą“.

Viktor Kalnberzas, akademikas ir kaip kažkodėl filmo autoriai akcentuoja – socialistinio darbo didvyris (Tikriausiai tai Rusijos žiūrovui šis „titulas“ vis dar nekelia juoko, kaip beje ir tolimame kadro plane, beveik šešėlyje, kabanti prezidento Putino nuotrauka.) teigia, kad sovietų kariuomenė buvo sutinkama su gėlėmis, ir kad to niekas nepaneigs. Toliau rodomi

sovietų kariuomenės įžengimo į Lietuvą kadrai nufilmuoti prie senosios demarkacinės linijos ir džiugi vietinių gyventojų reakcija. Prisiminkime, kad lietuviams buvo numestas išties neblogas kašnelis, Vilnius. Jau vien jo atgavimas po gerą dvidešimtmetį Lietuvos visuomenėje propaguoto Vilniaus mito daugeliui išties leido kiek primiršti įžengiančios svetimos kariuomenės kartėlį ir su padėka sveikinti atvykstančius karius...

Idiliškų vaizdų ir teiginių eilutė turėtų būti išties įtaiki bet jau paties filmo autoriams. Komentatorius niekaip negali suprasti kodėl okupacijos tema taip aršiai eskaluojama šiandieninėse Baltijos valstybių visuomenėse, juk įžengus taip draugiškai sutiktiems sovietiniams daliniams Baltijos valstybėse nepasikeitė niekas: išliko ir parlamentai ir vyriausybės, ir prezidento institucijos. Motyvas plėtojamas toliau Latvijos Seimo deputato Nikolajaus Kabanovo išvedžiojimais:

– Kai George'as Bushas savo apsilankymo metu pareiškė, kad buvo okupacija ir visi pradėjo ploti, niekas nesuvokė, kad žmogus atvykęs iš Teksaso ne itin stiprus tarptautinės teisės reikaluose. Okupacija galima tik tuomet, kai egzistuoja karo stovis. Latvija 1940 m. birželį nebuvo karo stovyje su Sovietų sąjunga.

Komentatorius ironiškai pastebi, kad kol politikai ginčijasi buvo okupacija ar ne, okupacijos muziejus jau veikia Rygoje ir dargi tame pačiame pastate, kuriame anksčiau veikė raudonųjų šaulių muziejus. Toliau jis tęsia:

– Šiandien ši sovietų sąjungos operaciją būtų pavadinta revoliucija be kraujo praliejimo. Jei sovietų politika ir buvo šalta bei pragmatiška, tai tuometinėje situacijoje ji buvo ir realistiškiausia, taip sakė Winstonas Churchilis.

Aišku pirmasis sakinytis paremtas ne istoriniais argumentais bet taip pat viešųjų ryšių ir rusiškos parapolitologijos specialistų suformuota dogma – visos oranžinės revoliucijos ne kas kita, bet užsienio jėgų įsikišimo vaisius, neturintis nieko bendro su tų šalių visuomenių nuotakomis ir interesais. Ši tezė, kaip ir iš konteksto ištraukti Anglijos premjero žodžiai ne vienintelė viešųjų ryšių kombinatorių klaida. Antrąją jie padaro iškart. Pasigirsta su latvišku akcentu rusiškai kalbančio žmogaus (kaip vėliau sužinome tai Janio Dzintarsas, akademiko ir istorijos mokslų daktaro) žodžiai:

– Laudis (народ), darbo liaudis, nekenė Ulmanio fašistinės diktatūros. Keturiasdešimtais metais už profašistinės klikos nuvertimą stjojo maždaug sakykim 80 procentų liaudies.

Procentai aišku ištraukti iš piršto, bet klaida glūdi pačioje pasisakančiojo retorikoje, nes autoriaus žodžiai „darbo liaudis“ ar „profašistinė klika“ leidžia neklystamai diagnozuoti prelegento praeitį ir jo prosovietines pažiūras, kurios tarptautinės, o ypač Baltijos šalių auditorijos akivaizdoje visiškai devalvuoja teiginio reikšmę. Iš manipuliavimo su retomis išimtimis neutralių pasisakymų nuotrupomis filmo autoriai pereina prie antivalstybiškai Baltijos kraštų atžvilgiu nusiteikusių asmenybių nuomonės pirsimo. Anksčiau minėtas akademiko tezes patvirtina ir liūdnei pagarsėjęs Latvijos socialistų partijos pirmininkas Alfredas Rubikas, kurio „nuopelnai“ gerai žinomi ir Lietuvoje. Jis teigia, kad viskas, kas įvyko, įvyko laikantis tuomet funkcionavusių juridinių normų: išrinktas seimas, kuris ir nusprendė įstoti į Sovietų sąjungą.

Komentatorius vis dėl to pripažįsta, kad būta ir stojimo į Sovietų sąjungą priešininkų. Bet akademikas J. Dzintarsas išsklaido abejones. Pasirodo, jog prisijungimui priešinosi tik profašistines pažiūras išpažinę veikėjai. Parodoma jų veikla profašistinėje spaudoje tarpukario laikotarpiu. Kaip sužinome iš vokiečių žvalgybos dokumentų Baltijos kraštuose profašistiškai

nusiteikę grupuotės rengė sukilimą, kurį pavyko sužlugdyti tik Sovietų sąjungai juos „išvalius“ nuo nepatikimų elementų. Taigi, 1941 metų tremtis nėra niekas kita, kaip reakcija į profašistinių jėgų veiklą. Kaip teigia komentatorius, 1941 metų birželio 14 d. buvo deportuoti aktyvūs sukilimo dalyviai ir tokiu būdu išvengta kraujo praliejimo ir pilietinio karo...

Trumpai nusakant filme išdėstyti teiginiai, kurie neabejotinai prisidės prie Rusijoje funkcionuojančio požiūrio į Baltijos valstybes ir jų istoriją, eksponuojamas nebenaujys istorinis mitas. Prieškario laikotarpiu Baltijos šalių likimas buvo apspręstas tarptautinės padėties. Pragmatiniai Sovietų sąjungos interesai yra svarbesni už dirbtinai sukurtų ir negyvybingų ir nieko išskyrus valdančias grupuotes atstovaujамų valstybinių darinių menamus interesus. Sovietų sąjungos pastangos prijungti Baltijos kraštus nebūtų davę vaisių, jei visuomenės būtų palaikiusios savo vyriausybes ir sekdamos Suomijos pavyzdžiu pasipriešinusios prijungimui. Pasipriešinimas buvo nedidelės profašistiškai nusiteikusios visuomenės dalies reikalas ir kaip tik ji yra atsakinga už netrukus įvykdytą Baltijos visuomenės dalies tremtį. Kaip sužinome iš tolesnės filmo dalies kaip tik antisovietinis elementas yra atsakingas už Baltijos šalyse įvykdytus karo nusikaltimus. Taigi, seka išvada, kad dabartinės Baltijos valstybės, kurios nuolatos kvestionuoja prijungimo prie Sovietų sąjungos faktą yra tiesioginės moralinės karo nusikaltėlių atsakomybės paveldėtojos.

Filmo tiek ir pačios Baltijos šalių teisėto prijungimo prie Sovietų sąjungos retorika yra nekonstruktyvi ir nesuderinama su Europoje funkcionuojančiomis pažiūromis į tarptautinę teisę, moralę ir manipuliavimą istoriniais faktais. Manychiau, kad tai akivaizdu ir patiems filmo kūrėjams. Tačiau ir jie, ir patys mitų kūrėjai puikiai suvokia, kad susikalbėjimas įmanomas tik keičiant jau visuomenėje iškiepytą mitą, o naujo mito diegimas yra kur kas sunkesnis, kai senasis jau spėjo įsitvirtinti. Be to ir reikalo kol kas nėra, nes Rusijos visuomenė vis dar nekritiškai priima propagandos turinį, o išorės reakcija tėra nominali.

2006 04 18

Portalas „Audrius.puslapiai.lt“